

Maailma, jossa elämme, on ennalta arvaamaton. Se on koettu tänä vuonna hyvin konkreettisella tavalla ympäri maapalloa, kun koronavirusepidemia on sulkenut kokonaisia valtioita, jopa maanosia. Kukapa olisi keväällä 2019 uskonut, että vuoden kuluksi joudumme elämään pitkään eristyksissä muista? Tällaisissa tilanteissa ja olosuhteissa todellisuuttamme leimaava ennalta-arvaamattomuus tulee kiistattoman näkyväksi. Se liittyy kuitenkin kaikkeen monimutkaiseen: mitä enemmän on muuttujia, sitä vaikeampi on ennakoita, mitä tulevaisuudessa tapahtuu, sillä mielikuvituksemme ei kykene rakentelemaan kaikkia mahdollisia syy-seuraussuhteita – eikä siihen riittäisi aikammekaan.

Kielentutkijalle sosiaalisen todellisuuden ennalta-arvaamattomuus on erityisen tuttua: sitä edustaa myös kielen muutos. Ei ole sellaista kielitieteellistä metodologiaa, jonka avulla pystyttäisiin varmasti ennustamaan yksittäisen kielen tuleva kehitys. Menneisyyden tapahtumakulut voidaan toisinaan kirjata jälkikäteen, mutta emme me niidenkään kohdalla tunne kaikkia syitä emmekä taustatekijöitä. Ennalta-arvaamattomuus on tavallaan sisään rakennettuna myös itse kielijärjestelmään. Tätä sanasto-kieliopin ominaisuutta on kuvattu luonnontieteistäkin – ja kaiketi alun perin nimenomaan sieltä – tutulla emergenssin käsitteellä, Urho Määtän sanoin: ”Emergenssissä on yksinkertaistaen kyse siitä, että kompleksisten systeemikonaisuuksien myötä syntyy ominaisuuksia, joita ei voida palauttaa elementtien ominaisuuksiksi.” (Virittäjä 4/2000.) Tämä kielijärjestelmän inherentti piirre, sen systeemitasolla ilmenevä epälineaarisuus, on rakentunut kieleen niin syväälle kuin ylipäätään on mahdollista rakentua, niin sanottuun kaksoisjäsenyyteen. Mitä todenmukaisempi kuva kielestä järjestelmien järjestelmänä halutaan antaa, sitä kiinteämmin ja näkyvämmiin systeemin epälineaarisuus pitää rakentaa mukaan – M. A. K. Hallidayn termein – ”grammatiikkaan” (*grammatics*), kieliopin mallinnukseen.

Samaan tapaan kuin kielen muutos sukupolvien välillä, osin ennalta arvaamatonta on myös kielen muutos yhden yksilön elämän aikana. Tähän liittyy vahvasti kielen oppiminen. Jos kielenopettaja haluaa kehittää opetustaan funktionaaliseen suuntaan, hänen on tunnistettava ja ainakin tunnustettava kielenkäyttöön, oppimiseen ja omaan opetukseensaakin kytkeytyvä ennalta-arvaamattomuus. Sen hyväksyminen tarkoittaa myös siirtymistä pois keskiöstä: ”Se, mitä opiskelijani oppivat, ei ole välttämättä sitä, mitä minä opetan – tai haluan heidän oppivan.” Tämä ei tarkoita sitä, ettei opetuksen ja oppimisen välillä olisi syy-seuraussuhteita, vaan sitä, että nämä suhteet ovat hyvin monimutkaiset, ja siksi ne usein yllättävät. Tällaisen ennalta-arvaamattomuuden pohittamisessa piilee kielenopetuksen funktionaalisuuden siemen.

Huonosta, jopa toivottomalta tuntuvasta, tilanteesta voi syntyä – ja usein syntyykin – jotain ennalta arvaamatonta hyvää. Sellaiset sosiaalisen todellisuuden kuvaajat kuin J. R. R. Tolkienin ovat ilmiömäisiä muun muassa siksi, että he ovat ymmärtäneet todellisuuden ennalta-arvaamattomuuden ja monimutkaisten järjestelmien inherentin epä-

lineaarisuuden – ja osaavat myös pukea ymmärryksensä kauniiksi sanoiksi. Tolkienille katastrofin vastavoima on eukatastrofi, ennakoimaton mutta lähemmin tarkasteltuna loogiselta ja jopa väistämättömältä tuntuva käänne hyvään toivottomuuden keskellä.

Pidin osan tämän kevään luennoistani Zoom-videoviestintäpalvelussa niin kuin moni muukin kollegani eri yliopistoissa. Kun Zoom-tapaamiset olivat jatkuneet muutamana viikoksi, eräs opiskelija nosti luennon alussa puheeksi kasvokkaistapaamisten tärkeyden ja kuvaili osuvasti kontaktiopetuksen merkitystä. Moni muukin esitti kantansa, ja keskustelu laajentui siinä kohtaa sellaiseksi, mitä en ollut osannut suunnitella. Yliopisto-opetuksen ja yliopistossa oppimisen ytimessä on kasvokkaisuoroaikutus – myös ja ennen kaikkea se opiskelijoiden kanssa käytävä käsi-kirjoittamaton luentokeskustelu, joka tuntuu toisinaan aikaa vievältä, toisten mielestä joskus jopa pelottavalta, mutta joka ennalta arvaamattomine tuloksineen on välttämättömyyksiä asiantuntijuuteen kasvamisessa. Aitoa keskustelua asiantuntijan ja oppilaan välillä eivät korvaa kirjalliset tehtävät eivätkä myöskään oppilaiden keskinäiset keskustelut, niin hyviä ja välttämättömiä osia kuin ne kokonaisuudessa ovatkin. Koronavirus-epidemia pakotti minut käyttämään videoviestintäpalvelua. Siellä syntyneen keskustelun herättämät ajatukset ovat minun pienen todellisuuteni viimeisin eukatastrofi.

YRJÖ LAURANTO

Virittäjä järjestää tulevan juhluvuoden kunniaksi kirjoituskilpailun opiskelijoille, joiden pro gradu -tutkielma käsittelee suomea tai jotakin muuta suomalais-ugrilaista kieltä. Kilpailun osallistujat voivat olla tulevia opettajia, tutkijoita, kääntäjiä tai muita kieliasiantuntijoita. Osallistujat saavat kirjoituksistaan palautetta, ja parhaat kirjoitukset julkaistaan vuoden 2021 numeroissa. Kilpailun voittaja saa lahjaksi Virittäjän vuosikerran. Luvassa on myös kirjapalkintoja.

Kirjoituskilpailu on suunnattu ensi kertaa Virittäjän kirjoituskilpailuun osallistuville, pro gradu -tutkielmaansa kirjoittaville opiskelijoille tai vastikään työnsä loppuun saattaneille. Kilpailu on mahdollisuus akateemiseen keskusteluun ainakin kahdella tavalla: osallistujat saavat asiantuntijaraadilta palautetta kirjoituksestaan, ja sopivimmat kirjoitukset myös julkaistaan, jolloin niistä tulee osa tiedeyhteisön julkista keskustelua.

Kirjoitukset pitää lähettää viimeistään 5.10.2020 sähköpostitse osoitteeseen yrjo.lauranto@helsinki.fi. Tulokset julkistetaan joulukuussa 2020. Lisätietoa saa Virittäjän verkkosivuilta (<https://journal.fi/virittaja/announcement>), ja siellä on myös tarkat kirjoitusohjeet.